

Prof. dr. Schultheisz Emil

„Tudománytörténeti kutatások az orvosi felsőoktatás történetéből”

A 2002–2003-as évben, tehát a kutatás első két évében az európai orvosi oktatás történetének összegzését készítettük el, vagyis a nagyszombati egyetem orvosi kara megtervezése, megindulása előtti időszak európai kezdeményezéseit tekintettük át, s ebből az anyagból önálló kötetet állítottunk össze a 2003-as év végére.

A kötet öt nagy egységből áll, amelyhez nagyszámú jegyzet kötődik, s ezek segítségével rámutattunk arra, hogy a humanizmus időszaka nemcsak a klasszikus auktorok egyre pontosabb szövegkiadásainak, szövegmásolatainak a kora, hanem hogy ez a korszak hozta magával a kritikai gondolkodás kialakulását, amely mind a reáliák, mind a reáltudományok, mind az orvostudomány művelői számára fontos irányt jelentett. A korábbi szerzők, a történeti művek többsége az egyházatyák korát a természettudományok és az orvoslás szempontjából terméketlen periódusnak tartották, de ha csak Origenész működésére gondolunk, aki a beteg mellett az orvos létének fontosságát is hangsúlyozza, akkor máris cáfolni látszódik a korábbi hit.

Néhány tudománytörténész úgy vélte, hogy a reneszánsz vajmi keveset lendített a reáliák fejlődésén, mi azonban azon a véleményen voltunk, hogy a reneszánsz kommentátorok azok, akik nagyban gazdagították a tudományt és új kutatásokra serkentették azok művelőit. A középkorban a kommentár valóban csak egyszerű, statikus tudományos formának volt mondható, igazi irodalmi értékét, s a tudományt továbblendítő szándékát a reneszánszban érte el. A reneszánsznak köszönhető a klinikai oktatás bevezetése is, amellyel a középkorban még nem találkozhatunk. Az orvosi tankönyvirodalom fejlődésében Salerno főiskolája hozott egykoron jelentős fordulatot, amelyet később a nyugati egyetem prototípusaként tiszteltek, s fontos szerepe volt abban, hogy az iszlám medicina, illetve a szírre, arabra és perzsára lefordított ókori auktorok művei – nemritkán a fordítók kommentárjaival együtt – bekerültek az európai orvosi oktatásba. A 13–14. században Salerno mellett a fordítóiskolájáról is jelentős Toledo tűnik ki, a 14–15. században Bologna, Montpellier és Párizs egyeteme az, amely központi helyet foglal el az orvosi oktatásban. A szerző értékes adatokkal bizonyítja, hogy a humanizmus korának köszönhető az ókor, valamint az arab és a keresztény középkor

szellemi hagyatékának fennmaradása, egyben e korszak tudósainak köszönhető az is, hogy nyomtatott könyvekké varázsolta a másolatokban terjedt műveket, kommentárokat.

Kevesen foglalkoztak azzal, hogy mi is volt a szerepe a régi európai orvosi oktatásban a tankölteménynek, azaz a poema medicumnak. Úgy véljük, hogy a tankölteménynek fontos szerepe volt az oktatásban, s a didaktikus költészet évszázadokon át segítette a medicina studiosusait, s nem ritkán a gyakorló orvosnak is segítségére volt. A reneszánsz egyetemek filozófia tananyagáról jónéhány tanulmány íródott, arról azonban kevesebbet szóltak, hogy az orvosok például messzemenően követték, s terjesztették Arisztotelész tanait, sőt az orvosoknak komoly szerepük volt a stagirita írásainak elterjesztésében. Az orvosi fakultások többségén így vált az arisztotelészi életmű a kötelező tananyag részévé. Az 1500 és 1650 között az Arisztotelész-stúdiumok expanzióját az egyetemek valamennyi, de leginkább az ars és az orvosi fakultás curriculumában nyomon lehet követni. Jóllehet az orvosok szerepe a filozófia történetében a kezdetektől fogva igen figyelemreméltó, ebben a korszakban működésük az egyetemeken meghatározó.

A középkori és koraujkori medicina stúdiumairól nem sokan írtak azok közül, akiknek módjuk volt arra, hogy a klasszikus szerzők alkotásait a legjobb szövegkiadásokban olvassák, s akiknek módjuk volt arra, hogy az orvosi gondolkodás elemeit beilleszték a filozófia, a vallás, az oktatási előírások keretei közé, figyelve az iszlám áramlatok jelentőségét, az egyházatyák működését, a tankölteményeknek a szerepét, koncentrálván a tankönyvek és a nagy professzorok kommentárjainak fontosságára. Ezt a hiányt igyekeztünk pótolni kötetünkkel, amelyhez a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai értékes névmutató is készítettek. A források feltárásában segítségünkre voltak a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai is, s maga a kötet a két intézet közös kiadásában látott napvilágot.

A kötet a következő nagyobb és kisebb egységekből áll:

Az orvostan oktatása a reneszánsz egyetemen

De modo studendi – Tankönyv és curriculum

A status quaestionis-hoz

Filozófia az orvosi stúdiumban

Studia humanitatis – studium medicinae

Libri formales – libri audiendi

A tankönyvi kommentár és a kézirat

A curriculum

Az ókori medicina hagyományozódása az egyházatyáknál

A tanköltemény az orvosi oktatásban

Ars memorativa
Poema didacticum
Poema medicum
A poema mint liber formalis
A diagnosztikus költemények – Carmina Aegidii
Járványok a tankölteményekben és a flebotomia
A synopsis
Liturgikus könyvek margináliái

A középkori orvosi fakultás curriculumuma és tankönyvei

A humanizmus kori orvosi oktatás filozófiastúdiuma

Galenos traktátusa
A traktátus elé (*Magyar László András*)
Galenos: A valóban jó orvos filozófus is egyben
Artes liberales – ars medicinae
Auctor logicae
Melanchthon az orvosok között
Qui bene distinguit, bene docet: Taurellus és Zabarella
Non liquet? – az „új” filozófia

A munkához nem kevés, 603 magyarázó jegyzetet készítettünk, amelyben az általunk feldolgozott teljes forrásanyag címléírásait is közreadtuk. A megjelent kötetben OTKA-kutatásunk számát feltüntettük. A munkáról azóta több recenzió is megjelent a szakfolyóiratokban.

*

2004-ben és 2005-ben, tehát kutatásunk harmadik és negyedik évében először a nagyszombati egyetem megalakulását közvetlenül megelőző erdélyi felsőoktatási kezdeményezésekről Pataki Jenő által felkutatott levéltári anyagok sajtó alá rendezésében vettünk részt, a kötet 2004-ben megjelent.

Ugyanebben az évben kezdtük meg a nagyszombati professzorok anyagának kutatását, s első feldolgozásunk szintén ebben az évben jelent meg az Országos Pedagógiai Könyvtár jóvoltából közreadott kötetünkben, amelyben kutatásunk OTKA-számát is feltüntettük. Mindkét munkáról jelentek meg recenziók.

Ezt követően a magyarországi orvosi felsőoktatás korai évtizedei forrásanyagának kiterjedt levéltári és könyvtári kutatását folytattuk, összesítettük a korszak professzoraira és hallgatóira vonatkozó adatokat, az idegen nyelvű forrásanyagot magyarra fordítottuk. Felkutattuk a nagyszombati professzorok munkáit (egy részüket csak bécsi gyűjteményekben találtuk meg), igyekeztünk mindegyikről illusztrációt is gyűjteni kötetünk számára. Néhány tudós kolléga segítségével végül is összeállt az a nagy anyag, amely elemzi a hazai orvospépzést az 1769-ben megalakult nagyszombati orvosi kart megelőző időszakban, azután bemutatja a kar megalakulását és kapcsolatát a bécsi egyetemmel, és a bécsi udvarnál működő felügyeleti szervekkel, majd elemzi a tanszékek és a professzorok munkásságát, szól a fakultás hallgatóiról és végül arról, hogy hét-nyolc évnyi működés után miért volt szükség a karnak Nagyszombatból Budára történt áthelyezésére.

Az anyagot magyarázó jegyzetekkel láttuk el, ezek száma meghaladja a 700-at. Elkészítettük a teljes munka névmutatóját, amely az egykori iratokban szereplő neveket, a professzorok neveit, a hallgatók, a doktoráltak neveit is tartalmazza, s ez is meglehetősen nagy kutatómunkát igényelt. A kötetet sajtó alá rendeztük, s az a 2005-ös év végén megjelent.

A kötet részletes felépítése a következő (feltüntettük azt is, hogy mely forrásmunka alapján készült a fejezet, s hogy a kötet két összeállítója közül melyik fejezetet ki fordította latinról magyarra; feltüntettük továbbá, hogy melyek azok a részek, melyeket a kutatók maguk írtak, s kik azok a neves tudóstársak, akiktől egy-egy kutatási anyagot bemutatunk a kötetben; a kötet teljes terjedelme 403 nyomtatott oldal B/5 méretben):

Orvospépzés a nagyszombati kart megelőző időszakban

Orvosok és orvospépzés a nagyszombati orvosi kar felállítása előtt (*Schultheisz Emil*)

Orvosi magániskolák a 18. században (*Schultheisz Emil*)

Perlitz János Dánielnek, a bölcsélet és az orvostudomány doktorának, Nógrád megye physicusának tervezete magyarországi orvosi és sebészeti főiskola alapításáról (1742) (*Ford.: Vida Tivadar*)

Perlitz János Dánielről (*Antall József – R. Harkó Viola – Vida Tivadar*)

A nagyszombati orvosi kar felállítása előtti időszak (*Győry Tibor*)

Anton Störck a Bécsi Egyetem orvosi karának működéséről 1774-ben (*Ford.: Magyar László András*)

Az orvosi kar Nagyszombatban

Van Swieten és a nagyszombati orvosi fakultás megalapítása (*Schultheisz Emil*)

Ófelsége, Mária Terézia megújítja a Pázmány Egyetemet és Orvosi Karral egészíti ki (*Fejér György – Linzbauer Xavér Ferenc alapján ford.: Magyar László András*)

Linzbauer Xavér Ferencről (*Magyar László András*)

A nagyszombati orvosi kar megindulásáról (*Győry Tibor*)

Az orvosi tudományok őstelepítői hazánkban (*Fináczy Ernő*)

Rupp N. János visszaemlékezése az orvosi kar nagyszombati időszakára

A Nagyszombati Egyetem statútumai: az Orvoskar (1771) (*Linzbauer Xavér Ferenc alapján ford.: Magyar László András*)

Az orvosi kar statútumai (1773) (*Linzbauer Xavér Ferenc alapján ford.: Magyar László András*)

Az 1773-as tanulmányi év kezdete az orvoskaron (*Linzbauer Xavér Ferenc alapján ford.: Magyar László András*)

1774-től valamennyi tanszéki professzori állást meg kell pályáztatni (*Linzbauer Xavér Ferenc alapján ford.: Magyar László András*)

A Mária Terézia által kegyesen meghatározott tanári fizetések (*Fejér György alapján ford.: Magyar László András*)

Az orvosi, sebészi és bábavizsgákról (1774) (*Linzbauer Xavér Ferenc alapján ford.: Magyar László András*)

Fekete György és Ürményi József kérései és javaslatai a nagyszombati egyetem bővítésére vonatkozóan (1774) (*Ford.: Magyar László András*)

Tanszékek és professzorok

Az orvoskari tanárokról (*Ford.: Magyar László András*)

A belorvostan tanítása a nagyszombati egyetemen. Schoretics Mihály előadásai (*Schultheisz Emil*)

Gyászbeszéd, amelyet Michael Shoreticsnek, a gyakorlati orvostan professzorának, a Pesti Tudományegyetem által celebrált gyászszertartása alkalmából tartott Wenceslaus Trnka de Krzowitz, a Szent Római Birodalom lovagja, a patológia nyilvános és rendes tanár (*Ford.: Magyar László András*)

Az orvosi kar első anatómia tanára: Trnka Vencel (*Schultheisz Emil*)

Az élettan első tanára: Prandt Ádám Ignác (*Schultheisz Emil*)

A kémia és botanika tanára: Winterl Jakab József (*Schultheisz Emil*)

A nagyhírű sebésztanár, Plenck József Jakab (*Schultheisz Emil*)

Plenck József Jakab: Az anatómia alapvonalai előadásokhoz való használatra. Előszó (1775) (*Ford.: Magyar László András*)

Plenck József Jakab: A bőrbetegségek tana osztályok, nemek és fajták szerint. Előszó (1777) (*Ford.: Schultheisz Emil*)

Plenck József Jakab: Előszó a *Materia Chirurgica* 1777-es kiadásához (*Ford.: Magyar László András*)

Plenck József Jakab: A gyakorlati sebésztudomány tantételei. Előszó (1780) (*Ford.: Schultheisz Emil*)

Plenck József Jakab: Sebészeti gyógyszerstan (1780) (*Ford.: Magyar László András*)

Plenck József Jakab tanítása a nemibetegségekről. Előszó (1787) (*Ford.: Schultheisz Emil*)

Plenck József Jakab: A törvényszéki orvostan alapjai. Előszó (1793) (*Ford.: Schultheisz Emil*)

Beszéd az elhunyt császári-királyi tanácsos és professzor, a nemes Joseph Jacob von Plenck emlékünnepe alkalmából, melyet Ferdinand Joseph Zimmermann doktor, császári-királyi tanácsos és professzor tartott (*Ford.: Magyar László András*)

Gyógyszerészképzés a nagyszombati egyetemen (*Perényi Frigyes*)

Az orvosi fakultás hallgatói

A nagyszombati orvostudományi kar hallgatói (*Duka Zólyomi Norbert*)

Rendelet az orvosdoktorátus vallási különbségek nélküli megadásáról (1772) (*Linzbauer Xavér Ferenc alapján ford.: Magyar László András*)

Orvosdoktori ügyekben a Bécsi Egyetem szabályainak kötelező betartásáról (*Linzbauer Xavér Ferenc alapján ford.: Magyar László András*)

Az egyetemi doktori vizsgák és az egyéb vizsgák díjai 1775-től (*Linzbauer Xavér Ferenc alapján ford.: Magyar László András*)

A Nagyszombatban orvosi disszertációjukat megvédő személyek (*Dörnyei Sándor*)

Reinegs Jakab, az orvosi kar első „sub auspiciis” doktora (*Schultheisz Emil – Tardy Lajos*)

Az orvosi kar neves promoveáltja, Fucker Frigyes Jakab (*Schultheisz Emil*)

Az orvosi kar áthelyezése Budára

Diákdal az egyetem Budára költözésekor (*Ford.: Magyar László András*)

A nagyszombati egyetem újjászervezésének szükségességéről (1777) (*Fináczy Ernő*)

Az orvosi kar Budára helyezése (*Győry Tibor*)

A Budai Királyi Tudományegyetem avatása (*Linzbauer Xavér Ferenc alapján ford.: Magyar László András*)

Az 1780. március 25-én kelt Diploma Inaugurale (*Ford.: Papp József*)

Az orvosi oktatás koordinálása. – Az orvosok kiválasztása és a természettan alaposabb művelése (1784) (*Linzbauer Xavér Ferenc alapján ford.: Magyar László András*)

Kutatásunkban két nagy feldolgozást vállaltunk, mind a kettő elkészült, s kutatásunk anyagát három szakkönyvben jelentettük meg, mindháromban feltüntettük OTKA-kutatásunk sorszámát. Köszönettel tartozunk az OTKA-nak, hogy kutatásunk megvalósítását lehetővé tette.